

MIETTEITÄ LUOVUUDESTA

Kysymys luovuudesta näyttää jostain syystä erityisesti juuri nyt kiinnostavan politiikan tutkijoita. Tätä osoitti mm. äskeisten Poliitiikan tutkimuksen päivien toisen päivän plenum. Sallittaneen, että keskustelun ylläpitämiseksi koskettelen asiaa omasta puolestani hieman tässä yhteydessä, vaikkon olekaan luovuuden tutkija ja vaikkei hallussani ole mitään luovuutta koskevaa salattua tietoa.

Ihmistä on ilmeisesti aina kiusannut ajatus, että jotain voisi syntyä tyhjästä. Kuitenkin kaikki se, mitä nimitämme keksinnöiksi, ideoiksi, oivalluksiksi tai yleensä luovuudeksi näyttää viime kädessä ikään kuin putkahtavan esiin jostakin, mistä voimme kuvitella muodostavamme korkeintaan aavistuksenomaisia käsityksiä. Jos taas löydämme syntyneelle idealle jonkin aivan luonnollisen selityksen, se tahtoo menettää silmissämme salaperäisyytensä ja hohtonsa kuin kuuluisa *Kolumbuksen* muna.

Vaikka luova tapahtuma on pohjimmiltaan mystinen, se tietenkin aiheuttaa subjektiivisia tuntemuksia ja sillä on usein näkyviä seurauksia. Mieleeni on jostain jäänyt määritelmä, jonka mukaan luova kokemus on kirkastuksenomainen älyn tai tajunnan prosessi, jossa kokijan näkemys jostain häntä askarroitaneesta asiasta, ongelmasta tai kohteesta organisoituu uudelleen ainakin osittain odottamattomalla tavalla ja jonka jälkeen kokijasta tuntuu vaikealta tai mahdottomalta palata aikaisempaan näkemykseensä. Kun jollain tutkimusalalla syntyy luova ajatus, seurauksena voi olla koko alan kysymyksenasettelujen, viitekehysten ja tulkintojen uudelleenorganisointuminen.

On tuskin kuitenkaan hedelmällistä pitää todellisten tieteellisten mullistusten käynnistäviä nerokkaita ideoita tieteellisen luovuuden ainoana lajina tai asteena, sillä ilmeisesti jokaisen todella tieteellisen ongelman asettaminen ja ratkaisu vaatii jonkinasteista luovuutta. Useimmissa tutkimuksissa lienee taitteenomainen luova vaihe, jota ennen kaikki tuntuu vielä tutkijasta tai tutkijoista jokseenkin epäselvältä, mutta jonka jälkeen kaikki tuntuu jo jokseenkin selvältä. Luovuus ilmenee siis tutkimuksessa ensisijaisesti sen organisoivan pääidean synnyssä.

Erilaiset käsitykset tieteenalojen kehityskaavoista tuottavat helposti erilaisia näkemyksiä luovuuden eriasteisuuden luonteesta. Mitä enemmän jonkin tieteenalan kehitys nähdään tasaisena nousuna uusiin korkeuksiin tai haara haaralta etenevänä leviämisenä, sen helpommin luovuuden ajatellaan levinneen tutkijoiden keskuuteen normaalijakautuman tavoin. Tällöin myös alan kehitys nähdään jokseenkin automaattiseksi seuraukseksi kasvavista resurssista ja uusista työpanoksista. Mitä enemmän taas ollaan taipuvaisia näkemään tieteenalan kehitys ajoittaisina ponnahtuksenomaisina uusien tasojen saavuttamisina tai käänteentekevien uusien suuntausten avautumisina, sen välttämättömämmäksi käy hyväksyä ajatus poikkeuksellisesta luovuudesta ja ns. nerou-

desta. Rajan vetäminen ei tässä tietenkään ole helppoa. On varmaankin yleisesti hyväksyttyä sanoa esim. *Einsteinia* neroksi. Voidaan jopa kuvitella, ettei kukaan muu koskaan olisi voinut luoda hänen suhteellisuusteorioidensa perusideoita yhtä vähän kuin joku muu kuin *Sibelius* olisi voinut säveltää Sibeliuksen sinfonioita. Sen sijaan saattaa herättää hyvinkin paljon keskustelua, jos esim. *Karl W. Deutschia* nimitetään neroksi. Joka tapauksessa on hyvin todennäköistä, että kybernetiikan ideat olisivat tehneet lopullisen läpimurron poliittikan tutkimukseen ilman häntäkin.

Yhteiskunnan kulttuuri-ilmasto ja koulutuspolitiikka kuuluvat varmasti niihin yleisiin tekijöihin, jotka vaikuttavat luovuuteen. Kuitenkin kulttuuritason tekijöiden ja koulutukseen liittyvien hallinnollisten toimien mahdolliset vaikutukset tieteelliseen luovuuteen ovat erittäin epäsuoria ja hitaasti vaikuttavia eikä niillä siten ole kovin suurta relevanssia tässä ja nyt.¹ En myöskään usko, että voitaisiin tutkijoiden elinoloista tai työolosuhteista sinänsä helposti löytää sellaisia yleisiä säätelytekijöitä, joiden avulla heidän luovuuteensa voitaisiin vaikuttaa. Tutkijoiden ja ajattelijoiden tarpeissa ja taipumuksissa yksilölliset erot ovat suuria. Klassiseksi esimerkiksi tästä kelvannee vaikkapa se, että *Sokrates* piti hyvänä seisoskella vuorilla lumessa paljain jaloin, kun taas *Descartes* kertoi kypsyttäneensä puolet filosofiastaan valmiiksi jonkinlaisessa leivinuunissa.² Kaikkiaan on siis ilmeisesti hyödyllisintä jatkaa keskustelua siitä, miten luovuus riippuu tutkijan uskomuksista ja asenteista, joita hän itsekin saattaa tarpeen tullen kyetä korjaamaan.

Uskoisin luovuuden koostuvan neljästä pääkomponentista, joita voidaan nimittää esim. päättelyksi, havainnoinniksi, mielikuvitukseksi ja mystiseksi X-tekijäksi. Päättely on välttämätöntä, jotta luova prosessi saisi voimaa aikaisemmin kertyneestä tiedosta ja voisi edetä logiikan voimin siitä eteenpäin. Havainnointi puolestaan on välttämätöntä, jottei luova prosessi hajautuisi sinne tänne vailla rajoja ja kiinnekohtia, vaan asettuisi aloilleen jotain »objektiivisen todellisuuden» kohtaa vasten. Kuitenkin vasta mielikuvitus voi irrottaa ajattelun sellaisten teoreettisten, sosiaalisten ja käytännöllisten konventioiden pakopaidasta, jotka yleensä vaikeuttavat päätelmien siirtymistä tunnetuista asioista tuntemattomiin ja estävät vapaasti kombinoimasta havaintoja. Päättelyn ja havainnoinnin opetuksella on tieteellisessä koulutuksessa aina keskeinen sija. Mielikuvituksen opettaminen saattaa sen sijaan olla vaikeaa.

Joka tapauksessa siis tieteellisen mielikuvituksen pahimpana esteenä on pidettävä konventionaalisuutta ja ajatusten sulkeutumistaipumusta. Luovuus voidaan toisin sanoen nähdä ihmismielen kamppailuna omaa konventionaalisuuttaan vastaan. Tämän mukaan tutkija voisi pyrkiä edistämään luovuuttaan ennen kaikkea pitämällä vastaanottimensa avoimena kaikelle työnsä kritiikille ja suhtautumalla suvaitsevaisesti niihin varjoajatuksiin, joita hänen mieleensä hiipii häiritsemään sinne etabloituneita teorioita. Vastaavasti tieteenalojen tulisi luovuuden nimessä välttää vihamielisyyttä rajoillaan orastavia

varjotieteitä kohtaan. Toisaalta mielikuvituksesta on tietenkin yhtä vähän iloa kuin käsistä päässeestä leijasta, ellei se säilytä kosketustaan havaintotodellisuuteen.

Lopulta luovuuden ilmeisesti kuitenkin ratkaisee X-tekijä, jonka esiintulolle päätelmät, havainnot ja mielikuviutus vain luovat pohjan tai materiaalin. Olen ollut havaitsevinani luovuutta koskevien keskustelujen helposti päätyvän siihen tulokseen, että sen salaperäinen X-tekijä on luonteeltaan »alitajuinen». Tämä on kuitenkin mielestäni melko epämääräistä. Jos näet alitajunnasta tällöin puhutaan perinteisessä freudilaisessa merkityksessä, käsitys luovuudesta muodostuu itse asiassa melko suppeaksi, jopa sellaiseksi, että se olisi viettiperäinen. Jos taas alitajunnalla tarkoitetaan maallikkomaisemmin ylimalkaan jotain sellaista ihmisen psyykkistä puolta, jota hän ei voi missään nimessä tajuta, annetaan X:lle itse asiassa vain pessimistinen tulkinta ja pidempi nimi. Loppujen lopuksi alitajunnan käsite ei ehkä sovikaan luovuuden tarkasteluun niin hyvin, kuin on usein ajateltu, sillä se tuntuisi viittaavan johonkin, mikä ihmisessä ikään kuin uinuu joissakin syvissä kerroksissa ulospääsyä odotellen. Jos lähdemme siitä, että päätelmät, havainnointi ja mielikuviutus tai jotkin muut laadullisesti samanlaiset tekijät ovat luovuuden $\frac{3}{4}$, X-tekijä näyttäisi lähinnä jonkinlaiselta niiden pohjalta — siis tavallaan tietoisuuden tasolla — syntyvältä uudelleenorganisointiprosessilta tai kombinoitumiselta, jossa konventioiden voimat murtuvat. Ehkä siis kyvyttömyytemme nähdä X-tekijä johtuukin ensisijassa introspektiivisten havaintolaitteidemme toiminnan rajoittumisesta tai lamaantumisesta hetkillä, jolloin mielemme keskittyy totaalisesti itse asiaan.

Harto Hakovirta

VIIITTEET

¹ Ks. ja vrt. Ludwig von Bertalanffyn mielenkiintoista esseetä *Problems of Education in America* hänen kokoelmassaan *A Systems View of Man*, Boulder, Colorado 1981.

² Näitä ja monia muita esimerkkejä, ks. esim. Bertrand Russell, *Länsimaisen filosofian historia I ja II*, Porvoo 1948.

P.S. Rahoitusongelmien vuoksi joudumme tästä numerosta lähtien entisestään hieman supistamaan *Politiikka*-lehden sivumäärää, mutta pyrimme kuitenkin pitämään sen lähellä sataa.